

Silvio Gesell és a helyi pénzek

Bánóczy János*

Abstract **Silvio Gesell and local currency.** Analyzing the economic views of Silvio Gesell, or the problem of local money, it is impossible not to deal with the question how economists are considering money. As a result of these investigations it will be seen that the mainstream schools of economics with a more than 250 years history have only touched the real connection between money and the economy, these directions of economic theory have never analyzed the outstanding relationship between money and society. The money they have introduced into their models is real money. It is paradox, even this classical approach occludes, or does not let appear the real function of money, neither in their descriptions, nor in their models. Therefore it is wise to ask at the beginning of the present investigation what economists do know really about that, what is called money.

It is an essential point that the role of money can be understood only in its social context, taking into account the concrete social circumstances of the considered period, gold money played – because of its property to serve as wealth title – a very special role in the history of monetary processes. The absolute scarcity of gold has implied its substitution by a bill of exchange, which is – based on the discounting practice – a bond with an officially unknown interest rate; selling and buying these bonds is the individual decision of two economic actors. Taking some examples from the history of money we mention some types of money not perpetuating their value, but there are other types of money with stable value. After having investigated the problem of introducing private interest rates, the analysis will arrive to the problem of subprime crises as the main important problem in present times, as an additional effect of the process called globalization.

As probably efficient strategy against the negative effects of the globalization, some representatives of alternative economics suggested the introduction of local money, closely connected to some ideas expressed by Gesell in his theory of money.

In the next part of this paper three economists (George, Proudhon, Gesell), relevant for the present problem, will be introduced. After some historical examples of local money we turn to recently issued local moneys. Comparing the existing local moneys with Gesell's theory, analyzing how these modern forms of local money fulfill Gesell's requirements, the basis is given to provide an answer to the question what justifies the existence of local money. Finally some conclusions will be drawn relevant for theory as well as for practical business.

* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Email: banoczy@lucifer.kgt.bme.hu

Keywords Gesell's theory of money, history of money, history of economic thought, local currency

1. Bevezetés

„Egy női hang fölhívta az Economist szerkesztőségét: «Sokat írnak mostanában a kereslet és kínálat törvényéről. Kérem, mikor hozta a parlament ezt a törvényt?»»

(Cs. Szabó László, Nyugat/1936)

Mindenki ismeri, mindenki használja a pénzt, azonban, ha megkérdezzük az embereket, hogy mi a pénz, várhatóan csak a közgazdaságtant tanultaknak jut eszébe valamilyen elfogadható válasz, elsősorban a pénz funkciói. De, ha a pénz társadalmi hatásait firtatjuk, akkor már a közgazdászok között is elvétve találunk olyat – legalábbis a „mainstream economy” irodalmát tekintve –, akinek egyáltalán elképzelése van erről. Mindez a „Zeitgeist, Addendum” című film bevezető gondolataival jól érzékeltethető:

„A mai társadalom intézmények rendszere. Kezdve a politikai intézményektől, jogi intézményeken és vallási intézményeken át a szociális osztályokig, családi értékekig, szakmai specializálódásig. [...]”

Nyilvánvaló, hogy ezek a tradicionális struktúrák alapjaiban hatnak ránk, formálva világszemléletünket és nézeteinket. Mégis, mindazon társadalmi rendszerek közül, melyekbe születtünk, melyek irányítanak, s kondicionálnak minket, nincs egy sem, amelyet annyira nyilvánvalónak vennénk, félreérténénk, mint a pénzügyi rendszer.

Már-már vallási vakhitként létezik a mai pénzügyi rendszer, mint a hit egyik soha meg nem kérdőjelezett igazsága. Hogy hogyan jön létre a pénz, milyen szabályok alapján vezérlik, és annak, hogy ezek mennyire befolyásolják társadalmunkat, a legtöbb ember egyáltalán nincs tudatában.”¹

Silvio Gesell neve a közgazdászok előtt kevésbé ismert, pénzelmélete még kevésbé. Elsősorban a helyi pénzekkel foglalkozó alternatív közgazdászok foglalkoznak vele, bár mind I. Fisher, mind J. M. Keynes felhívta rá a figyelmet.

A „mainstream economy”, a főáramú közgazdaságtan nem fordít különösebb figyelmet a pénzelméletre, pláne nem a pénz gazdasági, társadalmi vonatkozásaira. A geselli elmélettel, illetve a helyi pénzekkel való foglalkozás előtt körbejárjuk a pénz és a társadalom viszonyát. Ezért először néhány gondolat a közgazdászok és a pénz kapcsolatáról.

2. Közgazdászok és a pénz

A munkaérték-elméletből kiinduló Adam Smith és az őt követő klasszikusok közgazdászok sora, David Ricardo és a többiek, a kiindulási alapból következően szinte kizárólag a reálgazdasággal foglalkoztak, a pénz szerepét elintézték a mennyiségi pénzelmélettel, ami a Say-dogma feltétel nélküli elfogadásával elősegítette a pénznek

¹ Peter Joseph: Zeitgeist, Addendum (film).

„tisza csereeszköz”-ként való kezelését.² A pénzhez való hozzáállásukat jól mutatja J. Stuart Mill elhíresült mondása: „nincs a pénznél jelentéktelenebb dolog a világon”.

A munkaérték-elméletből kinövő radikális közgazdaságtan sem tudott tovább lépni. A XIX. század gazdaságát és társadalmát a munkaérték-elmélet oldalról a legmegalapozottabban a német Karl Marx bírálta, aki bár megsejtette a nemzetközi pénzrendszer létrejövését, lényegében a globalizáció folyamatát, érdekes módon mégsem ismerte fel a pénz és a kamat társadalmi, gazdasági súlyát, valódi szerepét.

A neoklasszikus közgazdaságtan megteremtői, Menger, Jevons, Walras, és követői is csak a kiindulási alapot helyezték át a munkaérték-elméletről a hasznosság-elméletre, a pénzelméletük a klasszikus közgazdászokéval egyezett meg.³ Reálgazdasági elméletük szép kerek volt, azonban így a pénz és társadalmi, gazdasági szerepe hiányzott mind a politikai gazdaságtanból, mind a közgazdaságtanból.⁴

Keynes-nél megjelenik verbálisan, amikor bevezeti a spekulációs pénzkeresletet a mennyiségi pénzegenletbe és a likviditás preferencia fogalmát, de J. Hicks újra számúzi matematizált „keynesi modell”-jével.

Az elméleti közgazdaságtanban, de nemcsak ott, mindmáig csak reáljavak léteznek és a pénz „semleges”. A közgazdaságtan képtelen a pénz beépítésére az elméleteibe, mivel statikus modellekkel dolgozik, és így a pénz, lévén dinamikus eszköz (mivel hol stock, hol flow jellegű mennyiség), eleve kezelhetetlen bennük. Elmondható, hogy az elméleti közgazdaságtanból, bármennyire igyekszik mind mikro-, mind makroökonómiai oldalról minél tökéletesebben leírni a gazdaság működését, egyetlen dolog mind a mai napig hiányzik: a (nominális) pénz.

Mind a geselli megoldások,⁵ mind a helyi pénzek fogalmának áttekintéséhez célszerű először megvizsgálni, mit tudunk a pénzről.

3. Mit tudunk a pénzről?

*„S így lettünk megint hívők egy kis vargabetű után.
Kezdetben volt: hiszek, tehát vagyok.
Aztán, kis időre: gondolkodom, tehát vagyok.
S most, véglegesen: hitelem van, tehát vagyok.
Vagy egyszerűbben: pénzem van, tehát vagyok.”*
(Karinthy Frigyes)

A pénz funkcionális értelmezése, definíciója ismert: értékmérő, forgalmi eszköz, fizetési eszköz, világpénz, felhalmozási vagy vagyontartási eszköz és B. A. Lietaer kiegészíti az utolsóból, a felhalmozási eszköz funkcióból következő hatalmi funkcióval, ami két funkcióra bontható, a spekulációs és politikai funkciókra.⁶

A funkciók között kakukktójás a felhalmozási eszköz, eredetileg kincsképző funkció. Mint a következő részben látható, ez a funkció nem minden pénztípus jellemzője, így az ezzel nem rendelkező fizetési vagy csereeszközök is a) pénznek

² A pénzzel csak akkor foglalkoztak, ha „baj” volt vele, mint például a currency és banking vita során, amikor Ricardo is – ma már tudjuk, tévesen – az aranyfedezet alkalmazását támogatta. Bár az 1844-ben megszületett Peel-törvény tarthatatlannak bizonyult, s hamarosan vissza is vonták, az I. világháború után Pigou javaslatára ismét bevezették, ami csaknem tönkretette Angliát.

³ Menger, Carl: On the Origins of Money.

⁴ A politikai gazdaságtant közgazdaságtanra A. Marshall „keresztelte” át, szabadulni akarván a marxizmus „tehetől”.

⁵ Gesell földreformmal kapcsolatos elképzeléseivel csak érintőlegesen fogunk foglalkozni.

⁶ Lietaer (2001).

tekinthetők; b) az első négy funkció elegendő az eredeti szerep, a cserék lebonyolításához.

A fizetési funkció lehetővé teszi a csere helytől és időtől való függetlenítését, azaz a hitelt. A hitel kétféleképpen működik:

- a) előrehozott vásárlásként, amikor a gazdasági szereplők bíznak a jövőbeni jövedelmeikben;
- b) a pénzkínálatot bővíti, amikor nem elegendő a pénzkínálat a cserék lefolytatásához.

Rövid távon mindkettő segíti a reálszféra működését, mert a reáljavak túlkínálata esetén fizetőképességet teremt, de mivel magánkamat is társul hozzá, adott pénzmennyiség esetén gondot okozhat a kamat megszerzése. Hosszútávon ... folytatás a kamattal kapcsolatos problémák tárgyalásánál.

A pénz alapvetően társadalmi jelenség, amely bizalmon, mondhatni hiten alapszik. Bármit használtak/használnak az emberek pénzként, a pénzfunkciók kielégítéséhez szükség van a hitre, hogy a birtokolt pénzért cserébe áruhoz, szolgáltatáshoz, vagy ahhoz jussanak hozzá, amire éppen szükségük van.

Az áru pénzek között speciális szerepet töltött be az arany pénz, amely egyben kincs is, így vele vagyon volt felhalmozható. Kivonható volt a gazdaságból és egyesek (királyok, főurak, főpapok, kereskedők, bankárok) ki is sajátították. A bankárok kikölcösözték és sarcot, kamatot szedtek/szednek érte, hogy visszaadják a társadalomnak a saját fizetőeszközét, amelyet saját maga is elő tudna állítani, kamat nélkül.

A mai pénzek is felhalmozhatók, de önmagukban nem képeznek kincset, azaz értékállóságuk kevésbé biztosított (infláció) és elvileg bármennyi teremthető belőlük. A – ha nem is teljes – kivonhatóságot elvileg a mai pénz keletkezési módja, a hitel biztosítja. A pénz döntő többsége résztartalékolású pénzteremtéssel, számlapénzként kerül forgalomba s erre a „megszokáson” alapuló törvények (ha van egyáltalán törvényi háttér) adnak lehetőséget.

4. Néhány részlet a pénz történetéből

„Nem a rendszer, a társadalom az oka. A pénz. Erről van szó. Minél finomabb valami, annál több pénzért lehet hozzájutni, s a szíve mélyén mindenki ingyenc. Vagy ellenáll, vagy nem. A probléma csakis akkor oldódik meg, ha megvalósul egy emberek nélküli társadalom. Ugyanis, ahol csak két ember is van, az egyik biztos kalmárkodni kezd.”

(Vavyan Fable)

Nem cél a pénz teljes történetének feldolgozása, pusztán néhány, a téma szempontjából érdekes momentum szerepel az alábbiakban.

4.1. Nem értékőrző pénzek

– Mezopotámia – búza. A királynak el kellett látnia élelemmel a hadseregét és az adminisztrációját, ezért az adót gabonában szedte. Minden adófizetőnek meg kellett szereznie az adófizetés időpontjáig a rá kirótt mennyiséget. Viszont nem lehetett vagyont felhalmozni vele, amiről a gombák, rágcásalók és egyéb kártevők gondoskodtak;

– Egyiptom – osztraka (égetett agyag-„pénz”). Az egyiptomi földművesek az államnak átadott terményért osztrakát kaptak, amely tartalmazta a beszolgáltatott

termény típusát, mennyiségét, a beszolgáltatás időpontját és át lehetett váltani más termékekre. Viszont az idő múlásával veszített értékéből, azaz bizonyos idő eltelte után, ha vissza akarta vásárolni a beszolgáltatott terményt, már kevesebbet kapott érte vissza;

– Kína – papírpénz (a X. sz-tól). A kínai társadalom fejlődése teljesen eltért az európaiétól. A császár a beszállítóit papírpénzzel fizette, így ők is csak ezzel tudták fizetni szállítóikat. Belső háborúik eredménye: túlzott pénzkibocsátás, és a velejáró infláció;⁷

– I. Henrik rováspálcái (kb. 1100-tól 1826-ig). A király kettéhasított, bemetszett fapálcákat bocsátott ki fizetőeszközként, amiből az egyik a kincstárnál maradt. Ezzel adót is lehetett fizetni, illetve megakadályozta egyrészt a pénzhamisítást, másrészt kamatmentes volt a pénzkibocsátás;

– A magdeburgi „brakteät” vagy „brakteaten” (1150-től kb. 1500-ig). A magdeburgi érsek olyan érméket nyomtatott, amelyeket évente kétszer ki kellett cserélni. A cél az adó legegyszerűbb és legpontosabb beszedése volt. Ily módon 12 régi pénzért 9 újat adtak, s a 3 pfennig különbség volt az adó. Az fizetett adót, akinek volt pénze;

– Érdemes e körben megemlíteni a templomos lovagrendet (1118–1308). Jeruzsálemben alapították a rendet, amely az adományoknak köszönhetően hamarosan Európa leggazdagabb rendje és legerősebb fegyveres hadserege lett. Földjei és rajtuk várai Portugáliától Magyarorszáig terjedtek. Speciális bankári funkciókat is betöltöttek, mint a pénzmegőrzés és a kölcsönzés – kamat nélkül.⁸ I. (Szép) Fülöp hamis vádak alapján a pápával szétverte a rendet, s ha feltehetően nem is ez volt a célja, megnyitotta az utat az európai háborúk és a bankok előtt.

Európában sem, de a Távol-Keleten sem, a középkori pénzek – az aranypénzek megjelenéséig – többnyire nem voltak értékőrzők, azaz nem tették lehetővé a kincs-felhalmozást.⁹ A vagyont egyedül a földek birtoklásával lehetett megőrizni, gyarapítani. A középkori háborúskodásoknak ez volt az alapja.

A sokszor „sötét középkornak” nevezett időszak után jött a „felvilágosult újkor” az értékőrző aranypénzével és általa okozott problémákkal, amelyek már a XVI. században előjöttek, de ezekről mind a történészek, mind a közgazdászok „megfeledeztek”.

4.2. A kamat és az értékőrző pénz

*„Kölcsönt ne végy, ne adj: mert a hitel
Elveszti önmagát, el a barátot;
Viszont, adósság a gazdálkodás
Hegyét tompítja.”*

(W. Shakespeare: Hamlet)

A középkor végére egységessé vált Európában az arany pénzként való használata. Az arany mennyiségének véges volta, ékszerűre való feldolgozása, illetve egyesek általi

⁷ A háborúkban résztvevő országokat a háborús költségek miatti túlzott pénzkibocsátás, és az ezzel járó infláció azóta is terheli.

⁸ A templomosoknak az „aranyszállítás” volt a fő pénzügyi tevékenységük. Az akkori közbiztonsági viszonyok mellett (rablólovagok) az utazó elhelyezte aranyát az egyik várakban, nyugtát kapott érte, majd amikor megérkezett a célállomásra, visszakapta azt. A várak környékén élőknek viszont aranyat, vagy helyi pénzt kölcsönöztek, kamat nélkül.

⁹ Bár egyértelműen nem kimutatható, de valószínűsíthető, hogy ezeknek a pénzeknek szerepük volt a középkor virágzásában, a monumentális művészeti alkotások megszületésében, amelyeket mind a mai napig csodál a világ. A népszaporulatot figyelembe véve, az is valószínűsíthető, hogy kevésbé veszélyeztetete a középkor emberét az éhenhalás, mint a XXI. sz-i fejlődő országok, a harmadik világ lakosságát.

felhalmozása (elsősorban – mind a római, mind a görög-keleti – katolikus egyházfeljelmeknél óriási vagyon halmozódott fel) komoly problémák forrása volt, mivel időnként jelentős mértékben lecsökkent a forgalomban lévő arany mennyisége és akadozott a kereskedelem. (Kivétel volt Amerika felfedezésének és főleg Közép- és Dél-Amerika gyarmatosításának időszaka, amikor óriási mennyiségű arany áramlott a spanyol birodalmon keresztül Európába.)

Az időszakos aranyhiányt először kereskedelmi váltókkal enyhítették, ami – a váltó tulajdonságaival összhangban – egy nem nyilvános kamatszédést is lehetővé tett, hiszen a váltón csak a visszafizetendő összeg szerepelt, az érte adott áru értéke viszont nem.

A pénz történetének szerves részei a Fuggerek, akiknek a szerepét mindmáig „elfelejtette” elemezni a közgazdaságtani irodalom. Az augsburgi Fuggerek (Jacob (1459–1525) és Anton (1493–1560) szinte korlátlan hatalomra tettek szert egész Európában, mint bankárok.¹⁰ Hatalmuk csúcán a Német-Római Birodalom vagyonának nem kis része a kezükben volt. Jelentős szerepük volt pápák, császárok, királyok választásában s a Habsburg-ház is nekik köszönhette felemelkedését,¹¹ sőt nem kis szerepük volt a magyarok mohácsi csatavesztésében. Hatalmukat Martin Luther (1517 – Wittenberg) és a nevéhez fűződő reformáció törte meg. Később a sorozatos spanyol államcsődök, az uralkodók fizetési hajlandóságának csökkenése jelentős vagyonvesztést okozott. Az 1618-ban kitört a harmincéves háborúra a vagyon nagy részét már ingatlanokba mentették.¹² Meggazdagodásuk és hatalmuk alapja a kölcsöneik után szedett kamatos kamat volt.

4.3. A magánkamat szedéséről

A Fuggerek ténykedésének vizsgálatánál felmerül a kérdés: milyen problémákat okoz a magánkamat, egyáltalán mi a probléma a magánkamattal?

Induljunk ki abból, hogy az emberek többsége szereti, ha munka nélkül jut jövedelemhez (egyesekek milliókat áldoznak hetente a milliárdos lottónyeremény reményében). Ezt a vágyat jelentősen felerősítette a II. világháború utáni standard inflációs világgazdaság, mivel előtte inflációs és deflációs ciklusok váltották egymást. Az emberek – ha nem is tudnak különbséget tenni nominális és reálkamattal között – azt érezték/érezik, hogy a pénzük, megtakarításuk vásárlóértéke csökken.¹³

A mai felfogás szerint, a kamat csak erkölcsi értelemben munka nélkül szerzett jövedelem,¹⁴ akárki is részesül belőle. A kamatra adott kölcsön, hitel lényegét tekintve uzsora. A közgazdászok 250 éve próbálják a magánkamattal létét megindokolni, de mind a mai napig nem sikerült és nem is fog, mert – erkölcstelen, jogtalan s így indokolhatatlan.

¹⁰ Ogger (1999).

¹¹ Leszármazottaik szerint a Habsburg-ház sok milliárd euróval tartozik nekik mind a mai napig.

¹² http://hu.wikipedia.org/wiki/Fuggerek_család

¹³ Az 1971 utáni folyamatok felerősítették ezt a tendenciát s mára – ami 1971 előtt gyakorlatilag ismeretlen volt – ha családtagnak, ismerősnek ad valaki kölcsönt, kamatot is vár érte.

¹⁴ De nem csak erkölcsileg. A Fuggerek idejében a Welserek, Höchstetterek és más uzsorások ellen parasztlázadás robbant ki, mert az uzsorával elvették földjeiket. A magánkamattal ilyen típusú gazdasági hatásai ma is kimutathatók. A magánkamattal mellett a földjáradék is ebbe a kategóriába tartozik (Gesell ezt is felismerete). A reálszférában szerzett profit azért nem sorolható ugyanebbe a kategóriába, mert aki termel, az egyrészt hasznos javakat állít elő a társadalom számára, másrészt valódi kockázatot vállal a piacon.

4.3.1. *A magánkamat közgazdász indoklásáról*

A közgazdászok nemcsak elfogadták az évszázadokon keresztül tiltott kamatszedést, de meg is próbálták, s próbálják még ma is, megindokolni. Példaként néhány könnyen cáfolható, vagyis nem túl sikeres magyarázat:

- a klasszikusok első kísérlete: a fogyasztásról való lemondás jutalma – egyszerű hazugság: aki hitelez, annak elég pénze van, hogy ne mondjon le a fogyasztásról (nem Moliére fősvénye a jellemző);
- Böhm-Bawerk termelési kerüloút elmélete – amely elsősorban a termeléshez szükséges hiteletet veszi figyelembe, a fogyasztási hitelt „csak” magyarázza a fogyasztói magatartás erősen leszűkített értelmezésével, bonyolultsága ellenére sem hozta meg a sikert;
- a kockázat ára – normálisan hitelező bankárnak nincs kockázata:¹⁵ csak fedezet mellett hitelez (ha „kockázatot”, akkor a hazardírozás ára – és a legaranyosabb, hogy ezt az árat az ügyféllel fizetteti meg);
- a tőkebefektetés alternatív költsége – csak azért, mert létezik. Ha nem volna... a profitráta is csökkenne, mert ma a reálszféra „terhe”. Tőkehozam = megtermelt profit – hitelkamat és az egyre gyorsabban növekvő pénzmenyiség egyre több „profitot” követel.

4.3.2. *A magán-kamatszedéssel kapcsolatos problémákról*

Minden közgazdász elfogadja, hogy a pénz a leglikvidebb jószág. Pénzért bármi, adott esetben bárki megvásárolható. Ezzel szemben, ami már nem evidens, a közönséges áru nem likvid. Megvásárlásakor rögtön veszít értékéből, kivéve néhány ritka, vagy erősen korlátozottan rendelkezésre álló jószágot, mint például a föld, az arany, értékes műalkotások, stb. Ezek azonban egyben értékőrző funkciót is betöltenek. Minden más, akár az ember, akár a természet állítja elő, erodál, korrodál, kopik, stb., tehát veszít eredeti értékéből.

A mai pénz nem árupénz, hanem hitelpénz. Döntő többségét – több, mint 95%-át – kereskedelmi bankok teremtik a semmiből előállított hitelként, kamattal terheltén. Ma minden pénz, beleértve a jegybankpénzt is, kamattal terheltén keletkezik.

A kamatszedés Európában és a Közel-Keleten, helytől függően több száz, esetenként több ezer évig tiltott volt.

Elsőként Arisztotelész foglalkozik tudományosan a gazdasággal, a pénzzel, a csere folyamatával. Szerinte a pénz steril jószág,¹⁶ nem rendelkezik önálló értékkel, csak akkor van értéke, ha van más jószág, amire elcserélhetjük. A pénz funkcióinak felismerése mellett megkülönbözteti a természetes vagyonszerzés körébe sorolt cserét, a háztartás jólétét növelő vagy biztosító gazdasági tevékenységet, az ökonómiát és a természetellenes pénzkeresést, a krematiztikát.

A középkorban Aquinói Szent Tamás Arisztotelész tanait követte, de már elismert bizonyos, meghatározott esetekre vonatkozóan „arányos mértékű” kamatot.

¹⁵ A bankári kockázatmentesség megértéséhez vissza kell menni a középkorig. Elsősorban ingatlanra, földre adtak kölcsönt, ami nem tartalmazott kockázatot. Akkor is és ma is a túlzott haszon reménye csábította/csábítja felelőtlen hitelezésre a bankárokat.

¹⁶ Görögül a pénz semleges nemű, tehát nem lehet gyereke, nem kamatozhat – érdekesség, hogy a németben is semleges nemű: *das Geld*.

A katolikus egyházon belül több, mint ezer évig dúlt a vita a kamatról. A XX. sz. végéig a kamattilalom volt érvényben, de „nem hivatalosan” a XVI. sz.-tól megtűri a kamatot, sőt ma már el is ismeri.¹⁷

Egyedül az iszlám maradt következetes a kamat tiltásában. Az iszlám bankok hivatalosan nem szednek és nem fizetnek kamatot.

A közgazdaságtan alakulásakor a klasszikusok, majd a neoklasszikusok szerint a TŐKE olyan vagyonelem, amelynek a társadalom számára történő termeléssel, szolgáltatással és kockázatvállalással profitot, hozadékot kell biztosítani a vállalkozóknak. Ezt vallották a II. világháborúig (ezt ma reáltőkének nevezzük).

Valójában a pénz önmagában nem tőke, pusztán VAGYONELEM, amely likviditást biztosít, azonban a II. világháború óta a pénz is bevonult a tőkeelemek közé, ami érthető, mert különben nyilvánvalóvá vált volna szerepe, s így mára a közgazdaságtan úgy tartja, hogy a pénz is tőke.¹⁸

Az alapprobléma tehát – akár erkölcsi szempontból, akár gazdaságilag vizsgáljuk: a kamat munka és kockázat nélkül szerzett jövedelem = uzsora:

- az uzsora lehetővé teszi mások vagyonának elorzását;
- ma már mindenki kamatfizető! Alternatív közgazdászok kimutatták, hogy nem kell kereskedelmi banki hitelt felvenni ahhoz, hogy kamatot fizessen bárki.¹⁹ Mindenki, aki fogyaszt – s aki nem fogyaszt, meghal – a fogyasztott termék árában megfizeti kamatát;
- végtelen vagyongyarapodást tesz lehetővé (exponenciális növekedés).²⁰

A magánkamattal ezen hatásait, ha nem is teljeskörűen, de szemléletesen foglalja össze H. Creutz következő megállapítása: „Ennek nagyságrendjében kell a munkavégzőknek, tehát a munkavállalóknak, önállóknak és vállalatoknak az általuk kitermelt jövedelem egy hányadát átadniuk. Ezek a leadandó részek viszont nem a gazdasági teljesítménnyel azonos mértékben növekednek, hanem a többszörösen gyorsabban gyarapodó pénzvagyonokkal, illetve adósságokkal azonos mértékben. Vagyis az értéktermelők évről-évre többet veszítenek jövedelmükből. Ez a veszteség csak teljesítménynöveléssel egyenlíthető ki, tehát a bruttó nemzeti jövedelem gyarapításával. Ezzel behatárolódik az állandó gazdasági növekedés fő oka: amíg a kamatláb állandóan pozitív, addig növekedésre vagyunk ítélve, ha a szociális összeomlást el akarjuk kerülni.”²¹

A magánkamattal kikényszerített és a Föld végessége miatt is fenntarthatatlan gazdasági növekedésnek társadalmi hatásai is vannak, amelyek ma már egyre tisztában látszanak. Korrupció, kapzsiság, önzés, individualizmus, stb. Például Magyarországon egyre fokozódó és mind a mai napig megoldatlan probléma a körbeartozás.²²

¹⁷ Az egyházak és a kamat viszonya külön tanulmányt érdemelne, l. Koncsek 2011.

¹⁸ Bár ezzel a logikával nemcsak tőke, fogyasztási eszköz is (próbált már vele valaki bármit előállítani vagy esetleg próbálta elfogyasztani?)

¹⁹ Creutz 1997, Kennedy 1995 stb.

²⁰ Lásd a 20. jegyzetet.

²¹ Creutz 1997.

²² Főleg állami megrendelések esetén, a fővállalkozó-alvállalkozói láncban, ha valakinek eszébe jut, hogy kamatjövedelem szerzése érdekében (egy milliárdos tételnél, 3 hónapos lekötés és 12%-os kamatláb mellett ez 30 millió Ft „tisztá haszon”, azaz elég komoly, munka nélküli jövedelemre lehet szert tenni) késlelteti az elvégzett munka kifizetését – s ezt ma büntetlenül megetheti – akkor a ki nem fizetettek sem tudják kifizetni szállítóikat, hitelezőiket s beindul egy tartozásslánc.

Egyéb példák sorát lehet felhozni, aminek lényege, hogy elszakad az egyéni teljesítmény és a jövedelem.²³

Egy további komoly problémája a jelenlegi pénzrendszernek az inflációgerjesztés,²⁴ mert

- a résztartalékolású bankrendszerben a kereskedelmi bankok hitelnyújtással új pénzt teremtenek a semmiből, aminek egy romló értékű áru a fedezete, így általában nincs a teremtett pénz mögött valódi fedezet;
- ezzel új vásárlóerőt hoznak létre, növelik a pénzkínálatot, anélkül, hogy a reálszféra teljesítménye nőne;
- a hitelnyújtásra általában azért van szükség, mert nincs elég pénz a gazdaságban az összes megtermelt áru forgalmazásához, ezért adóssággént hozzák létre a termékek eladásához szükséges vásárlóerőt;
- túlkereslet keletkezik, ami a kereslet-kínálat törvénye alapján a termékek forgalmának növekedéséhez, de egyúttal áremelkedéshez is vezet = inflációgerjesztés.

De... ezen túlmenően, a teremtett hitelek után kamatot is szednek, amire pénzügyileg nincs felesleges pénz, azaz nincs fedezet a gazdaságban. A kamatszedés elvileg csökkenti a pénzkínálatot (ha ez bekövetkezik, akkor csökken a tranzakciós pénzmennyiség, azaz akadozik a csere), valójában ahhoz, hogy a hitelt felvevők fizetni tudják a kamatot, további pénzt kell teremteni, tehát újabb pénzeket kell a gazdaságba pumpálni s ez tovább növeli a pénzkínálatot s vele az inflációt.

Az infláció a hitelnyújtóknak okoz problémát fix kamat (és árfolyam) esetén, mert az infláció csökkenti a hitelek reálértékét és a kamatjövedelmeket (a defláció ellenkezőleg hat). A hitelnyújtók ezen problémáját oldotta meg a mozgó kamat és a lebegtetett árfolyamrendszer.

5. Globalizáció, pénz és kamat

„Jogállamban a pénz a fegyver.”

József Attila: Gyönyörűt láttam

A XIX. sz-ra a nemzetközi kereskedelemben az aranyalapú elszámolás (aranystandard) vált uralkodóvá és Nagy-Britannia lett a világ mind gazdaságilag, mind katonailag legerősebb állama. Ezzel egyidejűleg a világ legnagyobb hitelezőjévé vált. A nemzetközi kereskedelem jelentős bővülése miatt azonban ennek egyre nehezebben tudott eleget tenni. Az I. világháború bár megakadályozta az angol hitelpolitika összeomlását, a háború költségei tönkretették Nagy-Britanniát és a gazdasági hatalom lényegében átkerült az USA-ba.

A II. világháború alatt, 1944-ben, Bretton Woods-ban meghatározták a háború utáni pénzrendszert és bevezették az USA aranyállományára alapozott aranydollárstandard rendszert. A rendszerből következően az USA lett a világ legnagyobb hitelezője 1971-ig, majd azóta a világ legnagyobb hitelfelvevője, azaz tanult Nagy-Britannia példájából. (Meg kell említeni, hogy J. M. Keynes is és Harry Dexter White, az amerikai pénzügyi államtitkár is javaslatot tett egy nemzetek felett álló, semleges világpénz kibocsátására, ami lehetőséget teremtett volna a szabadkereskedelmi kapcsolatok kiegyenlítésére.) Robert Triffin, a Yale közgazdász 1960-ban figyel-

²³ Konklúzió a társadalom erre alkalmas tagjai számára: mindegy milyen úton, csak sok pénzem legyen. A hangsúly a „mindegy milyen úton” van.

²⁴ A független jegybankok és az infláció viszonyáról lásd az 5. pontot.

meztette a Kongresszust, hogy a Bretton Woods-ban bevezetett aranydollár-standard rendszer veszélyeket rejt magában, mivel eltérnek egymástól a dollár kibocsátás iránti bel- és külföldi igények.

Az alapvető érdekellentétet a rövid távú bel- és a hosszú távú nemzetközi gazdasági célok közötti eltérés okozza. A belföldi dollárigény a gazdaság növekedésével arányos dollár kibocsátást igényel, míg a tartalékvaluta jelleg megköveteli a világkereskedelem igényeinek megfelelő dollármennyiséget. A kettő nem összeegyeztethető, ezért a kötött dollár-arany árfolyam hosszú távon nem fenntartható.

Triffin jóslata 1971-re érett be, amikor Nixon elnök felfüggesztette a dollár aranyra válthatóságát, azaz sok évszázad után demonetizálta az aranyat...

...és ezért fontos dátum 1971, amikor jött a mozgó kamat és a lebegtetett árfolyam. A rendszernek a hitelezők váltak abszolút nyerteseivé. Kamataikat infláció fölé vihették s amíg az infláció mindenki más reáljövedelmét csökkentette, az övék nőtt és azóta is folyamatosan nő.

1971 után Bretton Woods meghozta gyümölcsét. Az USA lényegében, mint a legfőbb tartalékvaluta kibocsátó, ingyen jut hozzá minden alapanyaghoz, mivel egyrészt saját valutájával fizet, azaz legfeljebb a papír és a nyomdai költségek árát fizeti ki, de elektronikus műveletek esetén még ennyi költség sem terheli, másrészt az egész világ hitelez neki, hogy hozzájusson a nemzetközi fizetőeszközhöz. A fentiek mellett azonban még egy – komoly – költség is terheli. A magánkézben lévő jegybankja, a Fed, mind az USA-nak, mind a világ többi országának kamattal terhelve hajlandó a dollárt rendelkezésére bocsátani.

Az 1971-es arany demonetizálás után, 1973-ban kitör az első olajválság. Az addig ingatag dollár árfolyam a hirtelen megnövekvő kereslet miatt stabilizálódik és azóta – néhány helyi válságtói eltekintve – 2007-ig „rendben” működött.

Az olajtermelő országok óriási többletjövedelemhez jutottak – dollárban. Megjelent a „petrodollár” fogalma. A dollár árfolyama azóta is alapvetően az olaj feletti uralomtól függ, azonban mindössze két olajtőzsde működik a világon s ott csak dollárért jegyezhető az olaj.

Az óriási mennyiségű petrodollár a magánbankok számára hatalmas hitelek nyújtását tette lehetővé a világ országai számára. Emellett a világban forgó pénz-mennyiség is egyre növekedett, aminek növekedését – a pénzügyi szabályozatlanság következményeként – különböző trükkökkel – ilyen például „a pénzügyek nagy innováció”-ja, a derivatívák – meggyorsították. Előretört nemzetközi mértetekben a spekuláció.

Leegyszerűsítve a kérdést, a fegyverkezési hajsza mellett a nagymennyiségű külső pénz és az óriási hitelek lehetővé tették az USA számára a szocializmus, mint rendszer felszámolását. Reagan 3%-ról 18%-ra emelt kamatlába összeomlasztotta a szocializmust.

Az óriási mennyiségű felhalmozott pénz óriás vállalatokat hozott létre. Létrejöttek a ma már nem egy országnál nagyobb multi- és transznacionális vállalatok, amelyek fúziókkal és felvásárlásokkal egyre jobban megerősödnek, és a nemzetállamok feletti uralommal rendelkeznek. Ez a globalizáció folyamata, amelyben a média feletti uralmuk biztosítja a tömegek fogyasztóvá nevelését, ami további növekedésük alapja.

A multi- és transznacionális vállalatok a külföldi tulajdonú bankokkal karöltve kiszivattyúzzák az országokból a profitot, ami a nemzeti és helyi fejlesztések, a fejlődés alapja. Lényegét tekintve a globalizáció tekinthető a pénz segítségével történő legújabbkori gyarmatosításnak.

1983-ban jelent meg a Barro-Gordon modell,²⁵ a független jegybank ideája, amelyben az addigi célok helyett, mint a gazdasági növekedés elősegítése, a munkanélküliség csökkentése stb. helyett egyetlen cél jelent meg, az infláció elleni küzdelem. Az ezt elfogadó országok számára előírták egyrészt az államadósságuk jegybanki monetizálásának tilalmát az infláció veszélyére hivatkozva, másrészt – ami ebből egyenesen következik – az államadósság pénzüpiaci kezelését, ami ezen országok számára a teljes eladódáshoz vezetett a magánbankok felé. Az alapvető különbség a két módszer között, hogy a jegybanki hitelfelvétel kamata az államháztartásba folyt vissza, míg a pénzüpiaci adósságkezelés kamata nemzetgazdaságon kívülre kerül, gazdasági, szociális és egyéb problémák sorozatát generálva.

Ehhez a problémához hozzájárul az is, hogy a kamatlábat az adott ország számára hitelminősítők (akiknek a tisztességes eljárása erősen megkérdőjelezhető, lásd manipulációikat pl. a high tech papíroknál²⁶) „minősítése” alapján határozzák meg...

A 2007-es subprime válság során bankmentő akciók sora indult. Első lépésként 700 Md\$-t az amerikai költségvetésből (amit az USA a Fed-től kapott kamatra) és 800 MdEurót az EU-tól (amit szintén a pénzüpiacokról szereztek meg kamat ellenében) adtak a magánbankoknak. (A folyamat olyannak tűnik, mint amikor valaki vizet önt a tengerbe.) A bankmanagement kemény dorgálása mellett a gazdaságilag legerősebb államok vezetői keményebb pénzüpiaci szabályozásról beszéltek, amiről azóta elegendően elfelejtkeztek.

2012-ben a Standard & Poor's és a többiek leminősítéssel fenyegették meg az USA-t, ha nem hajlandó tovább növelni adósságállományát. Eredménye = újabb 3000 Md\$ kamattal terhelt hitelfelvétel lehetőségét szavazta meg törvényhozásuk.²⁷ Más állam, ha csak 1 m\$-ral növeli hitelállományát, nem egy esetben komoly leminősítéssel kell szembenéznie...

A jegybankok által különböző jogcímenek a bankokba pumpált ezermilliárdok a spekulációs pénzmennyiséget növelik elsősorban és természetesen inflációt is gerjesztenek. Ma egyes pénzügyi szakemberek szerint a világban jelenlevő pénzmennyiségnek több, mint 95%-a spekulációs pénz és csak a maradék szolgál a pénz eredeti céljának, a cserének a lebonyolítására.²⁸

Az előzőekből – remélhetően – érzékelhető volt, hogyan jutott jelenlegi állapotába a világ, illetve, hogy a jelenlegi válság a pénzüpiaci válsága s ennek egyik megnyilvánulása az, hogy a figyelem más típusú pénzüpiaci rendszerek, a helyi pénzek felé fordul.²⁹

A korábbi válságok (például 1929, 1980) alkalmával is előkerültek az elfeledett (vagy inkább a jelen pénzüpiaci rendszer hasznélvezői által elfelejtetett) alternatív közgazdasági eszmék, amelyek közül elméletileg talán a legkidolgozottabb, ténylegesen megvalósítható eszme a geselli.

6. A közgazdaságtan néhány „számkivetettje”

George, Proudhon és Gesell – ma már alig ismertek – véletlen?!

Voltak, vannak közgazdászok és más természet- és társadalomtudományi szakemberek, akik nem fogadták el koruk fejlődésének tendenciáját és megpróbálták har-

²⁵ Barro–Gordon 1983.

²⁶ cegvezetes.hu: integralodo-megoldasok, 2002/11

²⁷ V.ö. <http://idokjelei.hu/2011/08/kina-szerint-obamanak-nem-sikerult-hatastanlanitania-az-adossagbomba/>

²⁸ Lásd a 20. jegyzetet

²⁹ A pénzüpiaci válsága a globális pénz iránti bizalmat csökkentette, s ezért keresnek kiutat a talán valamivel hitelesebb, illetve annak tekintett helyi pénzek bevezetésével.

colni egy igazságosabb, tisztességesebb társadalomért. Eddig kevés siker koronázta vállalkozásaikat. Silvio Gesell az egyik közülük. Tanaiban alapvetően két ember munkásságára támaszkodott. Kezdjük velük.

6.1. Henry George (1839–1897) társadalomfilozófus és közigazda³⁰

„Henry George – az angolul beszélő világban szinte példátlanul – az emberek millióit tudta megmozgatni. [...] az ember és a föld viszonyában rejlik eszmei állásfoglalásának a lényege.”³¹

A vasúti és bányászati profitok, a korrupt politikusok, a földspekulánsok, és a monopóliumok erős kritikusa. Legismertebb műve a „Haladás vagy szegénység” (1879).

A pénz lényegét nem anyagának értékében kell keresni, a társadalom közmegegyezése a pénzzel kapcsolatban a csereképessegre vonatkozik és semmi egyébre. Nem ismerte fel a magánkamat hatásait.

Bírálta a klasszikus közgazdaságtant, pl. nem fogadta el a termelés és elosztás szétválasztását: nem azért osztják szét a termékeket, mert megtermelték azokat, hanem azért állítják elő azokat, hogy legyen mit eljuttatni a fogyasztókhöz.

A földdel kapcsolatos nézetei a fiziokratákhoz hasonlíthatók: a föld birtoklása jogtalan, munka nélküli jövedelemhez juttatja a földtulajdonost, a járadékhoz.³²

6.2. Pierre Joseph Proudhon (1809–1865) filozófus³²

„...gazdaságbírálatának kiindulópontja, hogy a piacon anarchia van, és ez a pénz hatalmában fejeződik ki. Az állam a pénz értékét rögzíti, a piacra kerülő áruk mennyisége és ára teljesen szabad, vagyis a pénz uralkodik az áruk felett. Ebből következik, hogy az, aki a pénzt birtokolja, gazdag lesz, a pénz hiánya pedig a nyomor biztos jele!”³³ Igazságos társadalmat, egyenlőséget kell teremteni, hiszen minden egyénnek joga van arra, hogy személyes munkájának gyümölcsét – munkásként is – élvezze! A megoldás: meg kell szüntetni a pénz egyeduralmát, hatalmát!

Cserebank: Proudhon elképzelése szerint minden árunak az árát egy központi szerv határozná meg, és ez biztosítaná a közvetlen árucserét. A központi szerv, a cserebank valóságos (lényegében konstruált) értéken veszi meg a kisárutermelőtől az áruját, és az üzletről tanúsítványt állít ki. A kisárutermelő e tanúsítvány ellenében ugyancsak a cserebankban veheti meg a számára éppen szükséges árut. A cserebank mintegy árutőzsdéként működne. De hitelezéssel is foglalkozna.³⁴

Proudhon munkáiban egy új társadalom képe körvonalazódik. Szerinte a cserebank minden kisárutermelőnek megoldja a piaci értékesítési problémáját; ezzel a kizsákmányolás megszűnik, továbbá megszűnik minden nem munkából származó jövedelem. Proudhon elméletével lényegében a szocializmus társadalmi rendszerét változta fel, és ilyenformán a szocialisták egyik előfutárának tekinthetjük őt.”

Kezdetben egyetértett a marxi nézetekkel, mint Marx barátja, majd szembefordult Marxszal, aki többször élesen bírálta Proudhon elképzeléseit. Proudhon bukása is

³⁰ Kónya 1995.

³¹ I.m. Egy érdekesség: George követője, Lizzie Magie, létrehozott egy táblás játékot, „A földesúr játéka” néven, 1904-ben, hogy demonstrálja az elméletét. A játék további fejlődése vezetett a modern „Monopoly” társasjátékhoz

³² Kurtáné–Kurtán 2002.

³³ Napjainkban is gyakran hangzik el ez a gondolat.

³⁴ A cserebankot megvalósította „Az emberek bankja” nevű intézményében, amely 27.000 tagot vonzott magához 1848-ig, a forradalom kitéréséig, azonban végül csúfosan belebukott.

látszólag Marx elméletének helyességét igazolta. De az eddig történetek szerint, csak látszólag.

6.3. Silvio Gesell (1862-1930)³⁵

Silvio Gesell, belga és német szülők hetedik gyermeke. Először postás lett, de ez nem érdekelte, így kereskedőnek tanult Berlinben. Spanyolországban és más helyeken is dolgozott és 1887-ben lett kereskedő Buenos Airesben. 1890-ben kitört az argentin pénzügyi válság.

Az 1880-as években Argentína a világ egyik leggyorsabban fejlődő állama volt. 1890-ben Argentína fizetéseképtelenséget jelentett. A Baring-válság³⁶ oka, hogy a nagy mennyiségű tőkeimport az Angol Nemzeti Bank kamatláb emelésének köszönhetően hirtelen elapadt, így az országnak szigorításokat kellett eszközölnie a deficitet finanszírozásához (a válság kiteljesedéséhez nagymértékben hozzájárult a felfuttatott ingatlanárak fedezete melletti hitelek beomlása).

Ez a válság indította el Gesellt a közgazdaságtan irányába. 1891-ben jelent meg első cikke, „Die Reformation des Münzwesens als Brücke zum sozialen Staat” (A pénzügyi rendszer reformja, mint egy híd a szociális állam felé), majd több pénzügyi témájú cikk után, 1913-ban fő műve, röviden a „Die Natürliche Wirtschaftsordnung” (A természetes gazdasági rend), amelyet még a XX. sz. elején először spanyolra, majd sok más nyelvre is lefordítottak.³⁷ Így született meg a geselli *Freiwirtschaft* (szabadgazdaság) elmélet.

Műveiből érezhető, hogy olvasott, ismerte korának közgazdasági irodalmát, de tudományosan nem volt képzett. Amatőr közgazda maradt mindvégig.

7. Gesell elmélete...³⁸

„Nem az új gondolatok megértése a nehéz, hanem a régiektől való megszabadulás; mert ezek behálózzák agyunk minden zugát annak a nevelésnek következtében, amelyben legtöbbszörünk részesült.”

(Keynes, 1936.)

H. George-tól a földjára, Proudhontól a kamatelméletet vette át, de mindkettőt továbbfejlesztette.

A földtulajdon munka nélkül szerzett jövedelmet, járadékot biztosít – ez a közösséget illetné meg, ezért vagy adó formájában el kell vonni, vagy – és ez végső javaslata – a földet közösségi tulajdonba kell venni és bérbeadni annak, aki az államnak a legtöbb járadékot hajlandó fizetni.

Felismerte Proudhon elméletének hibáját: a barter-ügylet nem megoldás, nem a pénz kell kiiktatni a gazdaságból. Elméletének alapja, hogy a jelenleg használt pénz értéktartó, míg minden más, amit az ember használ, előállít mulandó, értékvesztő, tehát a pénzt is ilyené kell tenni, mivel a pénztulajdonos az árutulajdonossal szemben előnyben van, és ennél fogva zsarolhatja az árutulajdonost.

³⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Silvio_Gesell

³⁶ Az 1762-ben alapított Barings Bank a megszűnéséig (1995) a legrégebbnek számító pénzintézet volt, amely egykor a Napóleon elleni háborúkat is finanszírozta. 1890-ben, mint Argentína egyik legnagyobb hitelezője, csaknem tönkrement. Innen az elnevezés.

³⁷ Talán jellemző helyzetünkre, hogy magyarul 2003-ban jelent meg Siklaky István fordításában.

³⁸ Gesell 2004.

Továbbá felismerte, hogy

- a kultúra alapja a munkamegosztás. A fejlett munkamegosztás feltétele az áruk cseréje. A csereeszköz, a pénz. Az áru a megtestesült kínálat, a pénz a megtestesült kereslet és viszonyuk az ár;
- az aranypénz elsősorban a felhalmozás eszköze, a papírpénz tökéletesen kielégíti a csere igényeit;
- a pénz olyan társadalmi jelenség, amit kisajátítottak a bankárok és kamatot kérnek/követelnek érte, hogy visszaadják a társadalomnak;
- a kamatnak az igazságos jövedelemelosztást megbontó hatása van;³⁹
- a pénzvisszatartás eredményei az ún. túltermelési válságok, tömeges csődökkel és munkanélküliséggel;
- bevezetése elkezdéné felszámolni a Gesell által kimutatott 5%-os „őskamatot”, a kamat termelésnöveléssel való kitermelésének kényszerét;
- a „romlandó” pénz hosszabb távon teljesen eltűntetné a kamatot.

A sokféleképpen elnevezett, úgymint felülbélyegzett, vagy értékvesztő, vagy rozsdásodó, vagy forgásbiztosított pénz „feltalálása” mintegy száz éve már megtörtént, azonban Gesell elképzelésének nemzetgazdasági szintű megvalósítása egyelőre még nem történt meg – az alábbi 8.1. pont alapján és/vagy feltehetően – a magánkamatot szedők és a politikusok ellenérdekeltsége következtében. De egy kisebb közösségben, a tapasztalatok szerint, ha a közösség tagjai megértik használatának lényegét, ... ideálisnak tűnik.

A pénz geselli típusú romlandóvá tétele lényegében egyfajta adózás. A búza, az ostraca, a brakteát, mind-mind „romló” pénzek voltak – bár Gesell valószínűleg még nem ismerhette őket – de léteztek és működtek!

A geselli pénz fontos eleme az infláció- és deflációmentesség.⁴⁰

A geselli elmélet lényege: a pénznek a piac uralkodójából a piac semleges szolgálójává kell válnia.

7.1. ...és keynesi bírálata⁴¹

Keynes fő művében, az „Általános elmélet”-ben leírt sorokat nem érdemes külön interpretálni, mert a magyar fordításból a kiemelt szövegek változtatás nélkül bemutatják Keynes véleményét a geselli elmületről:

„Az én elmületemmel [...] akkor lenne összhangban, ha a bélyegek ára körülbelül egyenlő lenne azzal az összeggel, amellyel a pénzkamatláb (ha nem volnának bélyegek) meghaladná a tőkének azt a határhatékonyágát, amely teljes foglalkoztatást biztosító új beruházási volument tenne lehetővé. {Vagyis: a bélyegek ára eltűntetné a különbséget a pénzkamatláb és a tőke határhatékonyágának szóban forgó értéke között. (A szerk)}”

„A javaslat mögött rejlő gondolat egészséges. Valószínűleg lehetne módot találni szerény méretű gyakorlati megvalósítására. Sok olyan nehézség van azonban, amelyet *Gesell nem vett észre. Így különösen* elkerülte a figyelmét, hogy a pénz nem áll egyedül azzal a tulajdonságával, hogy likviditás-prémiumot tulajdonítanak neki, s

³⁹ Elhíresült történetében, a „Robinson és az új hajótöröttben” bizonyítja, hogy a kamatszedés nem tisztességes, mivel a jószágot kölcsönadó/hitelező az egyébként megromló tönkremenő áruja ellenében újat kap vissza s így is többletjövedelemhez jut.

⁴⁰ Az infláció valódi okairól külön vitanapot lehetne tartani, de alapvetően monetáris jelenség, még a fiskális is. A helyi pénzeket használók általában nyitott gazdaságok, ahol inflációt gerjeszthet például az energiaárak növekedése, a cserearányromlás, stb.

⁴¹ Keynes 1965, 23. fejezet.

ilyen szempontból csupán a mérték tekintetében különbözik sok más jószágtól; különös fontosságát pedig az adja, hogy minden más cikknél *nagyobb a* likviditás prémie. Ha tehát a bankjegyeket a bélyegek rendszerével megfosztanák a likviditás-prémiumuktól, a helyettesítők egész sora lépne a helyükre: bankpénz, látra szóló tartozások, külföldi valuta, ékszer, illetve általában a nemesfémek és így tovább. Mint fentebb megemlítettem, volt idő, amikor valószínűleg a föld birtoklásának (a föld hozamától független) vágya tartotta magasán a kamatlábat; igaz viszont, hogy *Gesell rendszerében ez a lehetőség kiküszöbölődhetnék a föld államosítása révén.*”

Végül a keynesi ismertetésből a szinte minden vonatkozó irodalomban megtalálható jóslat: „...a jövő többet fog tanulni Gesell, mint Marx szellemétől...”

8. A helyi pénzekről

8.1. Kis történelem

Nem értékörző pénzek nemcsak a középkorban vagy előtte voltak. A teljesség igénye és az esetek részletes bemutatása nélkül közülük néhány:

– észak-amerikai telepesek pénze (1775-ig): a függetlenségi háború előtt az angol fennhatóság alá tartozó telepesek nem rendelkeztek fizetőeszközzel, ezért hol átvették az indiánok pénzét (kagylópénz), hol saját pénzt bocsátottak ki. Ezzel a gazdaságuk gyors fejlődésnek indult. Egy idő után az angol pénzügyi szervek betiltották a saját pénz használatát és az adófizetést aranyban követelték. Ennek megszerzése rendkívüli terhet rótt a telepesekre. Egyes történészek szerint ez volt a függetlenségi háború kitörésének közvetlen oka;⁴²

– wära (1930-31) – egy bányatársaság – az egyébként is erősen inflálódo – német márkában fizetéseképtelenné vált. Tulajdonosa szénjegyekkel fizette munkáit, amit a környék kereskedői, majd termelői is elfogadtak, így az inflációmentes wära használata egyre általánosabbá vált. A német közigazgatás betiltotta azzal, hogy csak a központi bank bocsáthat ki pénzt.⁴³

– wörgl-i eset (1932.VII.–1933. IX.): Ausztriában óriási – helyenként 40% feletti volt a munkanélküliség. Unterguggenberger, Wörgl polgármestere, olvasva Gesell könyvét, rávette a városi tanácsot és a lakosságot egy geselli típusú helyi pénz használatára. A városban rövid idő alatt megszűnt a munkanélküliség és az adatok szerint a helyi pénz 14-szer gyorsabban forgott, mint a schilling. Hamarosan a nemzetközi figyelem központjába kerültek. Az osztrák hatóságok betiltották azzal, hogy csak a jegybank bocsáthat ki pénzt.⁴⁴

– az amerikai „scrip”-ek (utalványok): a Nagy Válság után a bankcsődök következtében pénzhiány lépett fel az USA-ban. Kényszerűségből jelentek meg a scrip-ek. Például a The Springfield Union című újság olyan saját utalvánnyal fizette alkalmazottait, amelyet a lapban hirdető boltok elfogadtak fizetőeszközként, majd széles körben elterjedt.

– Irving Fisher javaslata: miután Fisher egy munkatársa el is látogatott Wörglbe, a tapasztalatokról és elemzésükről Fisher több cikket is közölt. Ennek nyomán több, mint 400 közösség bocsátott ki helyi pénzt. Fisher törvénybe szeretne volna iktatni a kibocsátás jogát, de Rooseveltnél tanácsadói szerint ez a pénzügyi döntéshozás túlzott

⁴² Szigeti é.n., Bill Still: The secret of Oz (film).

⁴³ Madarász 2005.

⁴⁴ Szinte minden Gesellel foglalkozó tanulmányban szerepel.

decentralizálását okozta volna, ezért Rooseveltnél minden ilyen jellegű kezdeményezést betiltott és helyette meghirdette a New Deal-t.

Ezen kezdeményezések eredménye: minden helyi pénzt betiltottak, amikor jól funkcionált vagy nem engedélyezték elterjedését.

8.2. Egyes emberek (közösségek) azonban mind a mai napig nem adták fel

Becslések szerint ma több, mint 2000 helyen működnek – valamilyen formában – a világban ilyen kezdeményezések, mint például:

- szívességbank és kaláka-kör: lényegét tekintve visszatérés az elosztás etikai koordinációjához. A kaláka elnevezés az egyes magyar kisközösségekben kialakult, egymást segítő tevékenységre utal.⁴⁵ Pénzmentes, de „értékben” nyilvánartartott tevékenységeken, kölcsönös szívességeken alapul (például az egyik haját vág, a másik gyerek(ek)et őriz, a harmadik villanyt szerel, stb. Bár egy körbe tartoznak, nem kell mindenkinek ismernie a másikat, de meg kell bízni a kör erejében. Általában nem biztosít teljes megélhetést. Közösségépítő;

- LETSystem: Local Exchange Trade System (Helyi Cserekereskedelmi Rendszer). Elvi vagy fizikailag megjelenő pénzt használó helyi rendszer. Alapjaiban hasonló az előzőhöz;

- A II. világháború után is indultak a közösségre építő kezdeményezések. Például a South Shore Bank speciális programmal és területi rehabilitációval az 1970-es években a chicagói South Shore kerületet mentette meg vele a pusztulástól.

- 1973-ban, brazil félmillió Curitiba város nyomornegyedébe a keskeny utcák miatt nem jutott be a szemetes autó. Egészségügyi katasztrófa fenyegetett. Jóléti programokra nem volt pénz. A polgármester tömegközlekedési, illetve élelmiszerjegyeket adott a konténerekhez hordott és szétválogatott szemét ellenében. A helyi ipar és mezőgazdaság hasznosította a hulladékot, az emberek be tudtak menni városba dolgozni. A nyomor eltűnése mellett erős közösségi szellem alakult ki. A város azóta sem kér kormánytámogatást. Mostanában tervezik Rio de Janeiro és más brazil városok nyomornegyedeiben helyi pénz bevezetését;⁴⁶

- soproni kékfrankos: nemrég indult helyi pénz (valójában a magyar törvényeknek megfelelően többször felhasználható utalvány) kibocsátási kezdeményezés, amelyben nem vesz részt az önkormányzat. Vállalkozók szervezik, de mára a lakosság is részt vesz benne. Regionálissá vált, mert ma már osztrák elfogadóhelyek is vannak. A sorsa még bizonytalan;

9. Gesell elmélete és a helyi pénzek

Az eseteket elemezve rögtön látni, hogy nem mindegyik rendszer felel meg a geselli elképzeléseknek. Csak azok, amelyeknél a helyileg kibocsátott pénz értékvesztő. A pénz értékvesztése a gesselli pénzelmélet alapköve, mert csak ekkor válik egyenrangúvá pénz és áru.

Az e nélküli helyi pénz nem szünteti meg az anomáliát, csak lélegzetvételhez juttatja a kamatos kamat szorításában vergődőket. Így ezek is biztosítanak egy komoly előnyt: a saját maguk által termelt és a közösségen belül forgalmazott javak

⁴⁵ A mai fiatalok körében szinte ismeretlen nemcsak a szó, a fogalom, hanem sok esetben a tevékenység is.

⁴⁶ A 8.1. utolsó két esete és a 8.2. pontbeli esetek, például, Almássy Tamás: *Szívárványgazdaság* című könyvében (Almássy 2001) is megtalálhatók

termelését és forgalmazását nem terheli külső kamat, ami előbb-utóbb az árakban is megmutatkozik.

A hatóságok reagálásából szerzett eddigi tapasztalatok alapján a külföldi kezdeményezések is igyekeznek elkerülni a pénz kifejezést. A hatóságok fellépése ellen ez sem mindig használ, lásd az amerikai scrip-ek sorsát. Az irodalomban is a hivatalos pénzzel párhuzamos használatra utal a geselli, vagy nem geselli típusú próbálkozások mai idegen nyelvű elnevezése is: *Komplementärwährungen*, *complementary currencies*.

9.1. Előnyök

- helyben maradó profit;
- kamatmentes pénzkibocsátás.
- alacsony kamatlábú, vagy kamatmentes hitelek nyújtása a helyi vállalkozóknak;
- a „rozsdásodó” pénzből komoly bevétele lehet a helyi önkormányzatoknak;
- közösségépítés, amely talán a legfontosabb előny a mai individualizálódott világunkban.

9.2. Hátrányok

- a jelenlegi pénztulajdonosokat kivéve, nem ismert ilyen hatás

9.3. Problémák

Első helyen a jogi, hatósági problémák állnak:

- a monetáris rendszer elől elveszi a pénzteremtési lehetőséget;
- a kereskedelmi bankok elől elveszi a fenti ponttal járó kamatnyereséget;
- adóügyi szempontból hogyan kezelje az állam a helyi pénzt;

További problémákat okoz:

- a szervezés, amely legalább egy „megszállott” embert kíván, aki végigverekszli magát mind a külső, mind a belső akadályokon;
- a környezetnek megfelelő cél kitűzése, a forma megválasztása;
- az emberek képzetlensége, értetlensége
- a bizalom hiánya, amely nélkül nincs sem pénz, sem pénzrendszer.

10. A helyi pénzek létjogosultsága, életképessége

10.1. Létjogosultsága:

A fentiekből – remélhetően – egyértelmű, hogy létjogosultsága mindenképpen felelt, mert jelenleg a globalizáció egyik ellenszere lehet. Pozitív tulajdonságai közül kiemelkedik a közösségépítés, amely önmagában már igen sok mai gondot képes orvosolni, mint például individualizálódás miatti talajvesztés, az egyedüllétből adódó frusztráció, depresszió és egyéb orvosi problémák, részben az egyre fokozódó munkanélküliség, stb. Megfelelően alkalmazva gyógyír lehet a mai megoldhatatlannak látszó problémák nem kis részére.

„A lugano-i tanulmány” című írásból: „Erősíteni kell a helyi kedvezményezéseket. Lokalizálni kell. [...] Növelni kell a helyi fogyasztásra termelő kisvállalkozások számát, a külföldi helyett hazai terméket kell vásárolni. Helyi kisbankokat kell csinálni, amelyek a helyi megtakarításokat helyi fejlesztések támogatására használják. Har-

colni kell az őstermelők jogaiért, nem szabad hagyni, hogy olyan szabályokat kényserítsenek rájuk, amelyek ellehetetlenítik őket.”⁴⁷

10.2. Lehetséges kimenetek:

- túl sikeres \Rightarrow betiltják
- rosszul csinálják \Rightarrow önmagától elhal
- megtalálják a megfelelő formát \Rightarrow fennmaradnak

10.3. Problémák:

- milyen fogyasztástípusokat tud lefedni;
- „export”-”import” függőség – azaz a „külvilág”-ban termelt javakhoz való hozzájutás lehetősége, amelynek lényeges eleme az energiatartalom vagy függetlenség (akár részleges);
- tudnak-e minőségi terméket, szolgáltatást nyújtani a gazdálkodók;
- a helyi önkormányzat részt vesz-e;
- ha igen, megbíznak-e az emberek a tisztségviselőkben, stb.

10.4. Életképessége

Minden kezdeményezés függ a kezdeményező személyiségétől. Ha a közösség elfogadja, a siker egyik fele biztosított. De egyben ez a nehezebbik fele. A magyar emberek már oly sok emberben bíztak, hittek és csaknem ugyanennyiben csalódtak is, hogy bármely kezdeményező nehezen lebontható falba ütközik.

A probléma másik fele a közösség összetartása, ami az erejét adja. Ennek megteremtése sem lényegesen könnyebb feladat, mert az individualizmusra nevelt emberek gondolkozásmódját kell megváltoztatni, ami hosszú, sok türelmet igénylő feladat.

Ha ezeket az akadályokat képes valaki leküzdeni, csak akkor hozható létre életképes rendszer. A bizalmat nem adják ingyen.

11. Kérdések és tanulságok

11.1 A helyi pénzekről

Szükség van-e helyi pénzekre?

A megvalósítás módja: geselli vagy csak helyi pénz (amely egyben kamatmentes is)?

Milyen lépésekkel valósítható meg sikeresen?

Leküzdhető-e az emberek félelme, közömbössége, kiábrándultsága, bizalmatlansága?

Kié legyen a „kamat”?

11.2. Általános, közgazdasági

Értelmes-e, megvalósítható-e a geselli elképzelés?

Eltűnik-e a geselli megoldással a kamat?

Eltűnik-e a kamattal együtt a profit?

Szükség van-e pénzteremtő magánbankokra?

Merre tovább?

⁴⁷ Csath 2007.

11.3. Tanulságok

A tanulságokat mindenkinek saját magának kell levonnia és – feltehetően és remélhetően – az érdeklődők ezt meg is teszik.

Tanulásként és befejezésül egy – csak áttételesen ideillő – idézet:

„... bármely kormányforma alatt a végső hatalom a tömegeké. Sem a királyok, sem az arisztokraták, sem a tőkésék nem teszik rabszolgává a népet. Csakis saját tudatlansága. A legvilágosabb ez ott, ahol a kormányok az általános választó jogon nyugsznak!” (Henry George)

12. Összefoglalás

Akár Silvio Gesellt, akár a helyi pénzeket vizsgáljuk, nem kerülhetjük meg a közgazdászok és a pénz viszonyának vizsgálatát. Megállapítható, hogy a mintegy 250 éves közgazdaságtannak a főáramú közgazdaságtanhoz tartozó irányzatai leírásaikban elegánsan elkerülték a pénz és a gazdaság, de főleg a pénz és a társadalom viszonyának mélyebb vizsgálatát. Reálpénzzel dolgoznak, amely eltakarja, illetve meg sem engedi megjelenni a valódi pénzügyi folyamataikat sem leírásaikban, sem modelljeikben. Ezért először felmértük, mit tudunk a pénzről. Megállapítottuk, hogy a pénz alapvetően társadalmi jelenség és az aranypénz – kincsképző funkciójánál fogva – speciális szerepet tölt be a pénz fejlődéstörténetében. A gazdaság körforgásból való kivonhatósága keltette életre a váltót, ami egy ismeretlen kamattartalmú értékpapír. A pénz történetéből megemlítettünk néhány nem értékörző pénztípust és eljutottunk az értékörző pénzig és a belőle következő magánkamatt szedésig. A magánkamatt problémáinak részletes kitérője után eljutottunk korunk válságáig, a globalizáció mellékhatásaként értelmezhető subprime válságig. A globalizáció és a válság ellen az egyik, az alternatív közgazdaságtan által ajánlott recept a helyi pénz, amely kapcsolatba hozható a geselli pénzelmélettel.

A közgazdaságtan három „számkivetettje” (George, Proudhon, Gesell) elméletének ismertetése után az első helyi pénzeket ismertettük, s eljutottunk néhány ma is létező, vagy a közelmúltban kibocsátott helyi pénzig. Összehasonlítottuk a geselli elméletet a létező helyi pénzekkel s választ kerestünk a helyi pénzek létjogosultsága, életképességére. Befejezésül megpróbáltunk levonni néhány gyakorlati és elméleti tanulságot.

Felhasznált irodalom

- Almássy Tamás (2001): Szivárványgazdaság. Egy emberi léptékű világ lehetősége. *Ökotáj* 27–28. (2001/2.) szám. [<http://www.okotaj.hu/szamok/27-28/auton4.html>]
- Barro, Robert J. and David B. Gordon (1983): Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 12, No. 1.
- Bodai Zsuzsa (2000): Arisztotelész gazdaságbölcsélete. *Inco* 3. (2000/1.) sz. [<http://www.inco.hu/inco3/global/cikk2.htm>]
- Creutz, Helmut (1997): *A pénz-szindróma 1-2.* Hifa Hungária, Budapest.
- Csath Magdolna (2007): A lugano-i tanulmány. *Európai Idő* 2007/10. [<http://barikad.hu/node/1415>]
- Dávid Gabriella (2003): Szabadpénz-mozgalmak, szakdolgozat, Nyíregyházi Főiskola.

- Fehér Dániel (2012): Helyi pénzek, szakdolgozat, BME-GTK.
- Gesell, Silvio (2004): *A természetes gazdasági rend szabadföld és szabadpénz révén.* Fordította: Síklaky István. Kétezerregy Kiadó, Budapest.
- Kennedy, Margrit (1995): *Interest and Inflation Free Money.* Seva International, Riyadh.
- Keynes, John Maynard (1965): *A foglalkoztatás, a pénz és a kamat általános elmélete.* KJK, Budapest.
- Koncsek Krisztián (2011): A kamattilalom története, [aranypenz.blog.hu].
- Kónya Balázs (1995): Henry Georg – amerikai társadalomfilozófus és közgazda – életművének rövid áttekintése. Kézirat. (<http://mek.oszk.hu/00100/00108/00108.htm>)
- Kurtánné Vadászlaki Ilona és Kurtán Lajos (2002): Gazdaság-(tan)-történet, *Élet és Tudomány*, 2002/9. sz.
- LETSystem: a Helyi Cserekereskedelmi Rendszer (2011), (<http://www.econom.hu/letsystem-a-helyi-cserekereskedelmi-rendszer/>)
- Lietaer, Bernard A (2001): Közösségi pénzek. A 21. sz. új eszköze (<http://szivessegbank.hu/node/62>)
- Madarász, Aladár (2005): Szabadpénz az alvilágból. *BUKSZ*, 2005/2. szám.
- Menger, Carl (1892): *On the Origins of Money, Economic Journal*, Volume 2, Translated by C.A. Foley.
- Mi történt Argentínában? (http://telepinezopont.blog.hu/2012/01/20/mi_tortent_argentinaban_i)
- Ogger, Günter (1999): *A Fuggerek. Császári és királyi bankárok. Európa Könyvkiadó, Budapest.*
- Síklaky István (2001): Forgásbiztosított pénz, (http://fennmaradas.uw.hu/fa_14.html)
- Slonszki, Tamás (2008): A helyi cserekereskedelmi rendszer, Szívességbank, (<http://szivessegbank.hu/node/82#comment-432>)
- Szalay, Zsuzsanna (2009): *A szelíd pénz forradalma.* Corvinus Egyetem, műhelytanulmány.
- Szigeti Magdolna: A Függetlenségi háború politikai előzményei (<http://www.google.hu/search?q=f%C3%BCggetlens%C3%A9gi+h%C3%A1bor%C3%BA+el%C5%91zm%C3%A9nyei&hl=hu&gbv=2&prmd=ivns&ei=quT7T9mRNO334QSG4sCEBw&start=10&sa=N>)
- Vigvári András (2004): *Pénzügy(rendszer)tan.* KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.

Filmidézetek

- Joseph, Peter: Zeitgeist, Addendum
(<http://www.youtube.com/watch?v=JcbMW5Y5HxY>)
- Still, Bill: The secret of Oz (<http://www.youtube.com/watch?v=0zWRUOoiXD0>)

Internetcímek

- <http://cegvezetes.hu/2002/11/integralodo-megoldasok/>
- <http://de.wikipedia.org/wiki/W%C3%A4ra>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_George
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Scrip>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Silvio_Gesell
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Pierre-Joseph_Proudhon
- <http://idokjelei.hu/2011/08/kina-szerint-obamanak-nem-sikerult-hatastanitania-az-adossagbomba/>

http://newworldchaos.blog.hu/2010/12/18/a_vilag_penzvalsaganak_mely_okai
http://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200208/maganvallalkozo_a_vilag_elen
<http://www.scribd.com/doc/59757528/Talentum-es-Id%C5%91dollar-Sulinet-a-helyi-penzr%C5%911>
http://www.szialoekonomie.info/Info_Foreign_Languages/Hungarian/hungarian.html
<http://www.ukessays.com/essays/beauty-therapy/barro-gordon-model.php>